

УДК 911.3:30/33(477.8)

Смочко Наталія Михайлівна,
кандидат географічних наук, доцент

Мукачевський державний університет, м. Мукачево, Україна,
e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

КЛАСИФІКАЦІЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МОНОРОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ

Метою даної роботи є теоретичне дослідження групи чинників впливу на формування монорозвитку суспільно-географічних систем, зокрема здійснення класифікації чинників за такими критеріями: за ступенем впливу, за характером впливу, за рівнем впливу і окремо виділено вплив глобалізації на всі групи чинників.

Методика. В дослідженні використані загальнонаукові методи, зокрема аналіз, науковий синтез, аналітичний метод, методи порівняння та узагальнення.

Наукова новизна полягає в тому, що в статті визначено різні групи чинників монорозвитку територіальних систем, під якими слід розуміти сукупність причин, що обумовлюють формування її унікальних властивостей, зв'язків, відношень та рушійні сили функціонування, трансформації в сучасному геопросторі. Виявлено, що об'єктивні чинники монорозвитку територіальної системи виступають системоутворюючими чинниками та безпосередньо впливають на рівень життєздатності та життєзабезпечення моносистеми та її підсистем, визначають відмінності передумов монорозвитку територіальної системи, що проявляється в територіально-компонентному та територіально-функціональному аспектах монорозвитку її базових систем, базуючись на соціально-економічному, природно-ресурсному та демографічному потенціалах територіальної системи.

Практичне значення. Результати даного дослідження являються основою для проведення науково-теоретичних досліджень територіальної системи монорозвитку, методологічною базою для розкриття особливостей формування, функціонування та трансформації (вдосконалення, стимулювання та регулювання) просторових структур в сучасному геопросторі.

Ключові слова: чинники монорозвитку, передумови моно розвитку, територіальна організація суспільства, монорозвиток територіальних систем.

УДК 911.3:30/33(477.8)

Смочко Наталія Михайлівна,
кандидат географічних наук, доцент

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево, Украина,
e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

КЛАССИФИКАЦИЯ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА ФОРМИРОВАНИЕ МОНОРОЗВИТИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ СИСТЕМ

Целью данной работы является теоретическое исследование группы факторов влияния на формирование моноразвития общественно-географических систем, в частности осуществление классификации факторов по следующим критериям: по степени влияния, по характеру воздействия, по уровню влияния и отдельно выделено влияние глобализации на все группы факторов.

Методика. В исследовании использованы общенаучные методы, в частности анализ, научный синтез, аналитический метод, методы сравнения и обобщения.

Научная новизна заключается в том, что в статье определены разные группы факторов моноразвития территориальных систем, под которыми следует понимать совокупность причин, обуславливающих формирование ее уникальных свойств, связей, отношений и движущие силы функционирования, трансформации в современном геопространстве. Выведено, что объективные факторы моноразвития территориальной системы выступают системообразующими факторами и непосредственно влияют на уровень жизнеспособности и жизнеобеспечения моносистемы и ее подсистем, определяющих различия предпосылок моноразвития территориальной системы, проявляется в территориально-компонентном и территориально-функциональном аспектах моноразвития ее базовых систем, основываясь на социально-экономическом, природно-ресурсном и демографическом потенциалом территориальной системы.

Практическое значение. Результаты данного исследования являются основой для проведения научно-теоретических исследований территориальной системы моноразвития, методологической базой для раскрытия особенностей формирования, функционирования и трансформации (совершенствование, стимулирование и регулирование) пространственных структур в современном геопространстве.

Ключевые слова: факторы моноразвития, предпосылки моноразвития, территориальная организация общества, моноразвитие территориальных систем.

UDC 911.3:30/33(477.8)

Smochko Nataliia Mykhailivna,
Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor

Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine,
e-mail: natazak@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-2440-5737>

CLASSIFICATION OF INFLUENCE FACTORS ON THE FORMATION OF TERRITORIAL SYSTEM MONODEVELOPMENT

The purpose of this work is a theoretical study of a factor group influencing the formation of mono-development in socio-geographical systems, in particular the classification of factors according to the following criteria: degree of influence, nature of influence, level of influence and the impact of globalization on all groups.

Methods. The study used general scientific methods, including analysis, scientific synthesis, analytical method, methods of comparison and generalization.

The scientific novelty is that the article identifies different groups of factors of monodevelopment in territorial systems, which should be understood as a set of reasons for the formation of its unique properties, connections, relationships and driving forces of functioning, transformation in modern geospace. It has been revealed that objective factors of territorial system monodevelopment act as system-forming factors and directly influence the level of viability and viability of monosystem and its subsystems, determine differences of preconditions of monodevelopment of territorial system. It is manifested in territorial-component and territorial-functional aspects on the socio-economic, natural resource and demographic potentials of the territorial system.

Practical meaning. The results of this study are the basis for scientific and theoretical research of the territorial system of monodevelopment, the methodological basis for revealing the features of formation, functioning and transformation (improvement, stimulation and regulation) of spatial structures in modern geospatial.

Key words: factors of monodevelopment, preconditions of monodevelopment, territorial organization of society, monodevelopment of territorial systems.

Постановка проблеми. В суспільній географії дослідження чинників територіальної організації суспільства за своїми функціональними ознаками носять комплексний характер. Їх першу групу складають територіальні передумови життєдіяльності людей, а саме: природно-ресурсні чинники, економічні, соціальні та екологічні фактори. У другій групі сконцентровані чинники, що виражають інтереси і потреби людей в матеріальних і духовних благах, в комфортному середовищі життєдіяльності. Особливі вимоги висувають господарські об'єкти, які характеризуються такими техніко-економічними параметрами, як матеріало-, земле-, енерго-, тепло-, трудо-, водомісткість і ін. [1, с.24]. Відповідно, дослідження чинників монорозвитку територіальних систем в суспільно-географічному контенті є необхідним завданням сучасної суспільної географії, оскільки його вирішення дозволяє розуміти територіальні та функціональні відмінності систем монорозвитку та робити прогнози щодо їх трансформації, як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективі, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість чинників територіальної організації суспільства по-різному розглядалася в різні періоди її розвитку. Так, до 1960-х рр., багатьма науковцями висувалася теорія, що територіальна організація суспільства повинна орієнтуватися передусім на економічні чинники. Зокрема, західна школа у якості основної складової розглядала приватні інтереси виробників, продавців і споживачів (R. Merton, 1957 [12]; A. Mitscherlich, 1965 [13]; T. Chandler, 1987[11]), а радянська економіко-географічна та економічна школи – інтереси держави (А. Льош, 1959 [4]). Українські вчені-географи також вказують на вирішальний вплив економічних чинників на розвиток і життєдіяльність суспільства, його геопросторову організацію, так званий «економічний детермінізм» (О. І. Шаблій, 2003) [10, с.286-287] та ін. Для Радянського Союзу у післявоєнний період центрами територіальної організації виробництва були великі міста, сформовані з урахуванням принципів спеціалізації та кооперації (притаманних плановій економіці) з прив'язкою до природних ресурсів регіонів. Це, зі свого боку, зумовило поступове виникнення міст з одноманітною спеціалізацією, що розширювалися завдяки міграції. Відповідно, до 1970-х рр. у соціально-економічній географії виникла значна кількість категорій, що характеризували вузькоспеціалізовані або функціонально одноманітні міста (зокрема, як синоніми розглядались «монопрофільні», «моногалузеві»). Так, пізніше Г. М. Лаппо (1971 [2]; 1987 [3]) у своїх працях для характеристики таких міст запровадив категорію «монофункціональні міста», формування яких пов'язувалося із прямими економічними інтересами держави щодо формування вузькоспеціалізованих виробництв у районах просторової локалізації певних видів природних ресурсів. Тобто, як показують дослідження, більшість вчених виділяє чинники розвитку територіальних систем з урахуванням аспектів соціально-економічної діяльності, що дозволило розділити їх на такі групи: економічні, соціальні, технічні та технологічні, екологічні, політичні та конституційні та інші. Проте слід зазначити, що на сучасному етапі проблема монорозвитку територій та передумови утворення територіальних моносистем не знайшла свого відображення у фундаментальних дослідженнях суспільної географії, що пояснюється, з одного боку, новизною даного напрямку, з іншого – наявністю багатьох підходів до вивчення мономіст різними науковими школами. Відповідно, комплексне вивчення монорозвитку територіальних систем та чинники їх формування поки що не знайшло своє відображення в наукових дослідженнях українських вчених-географів, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Суспільно-географічна система розглядається нами як територія, яка відрізняється від інших територій – сукупністю її структурних елементів та характеризується єдністю, взаємозв'язком елементів, цілісністю, при чому цілісність як об'єктивна умова, так і закономірний результат монорозвитку даної території. Дія закономірностей монорозвитку територіальних суспільних систем різного ієрархічного рівня зумовлена взаємопов'язаною дією цілого ряду чинників, передумов, умов та їх поєднанням, які відрізняються мірою своєї дії на об'єкт дослідження та по-різному проявляються діючи на нього.

Під *чинниками монорозвитку суспільно-географічних систем* ми розуміємо сукупність причин, що обумовлюють формування її унікальних властивостей, зв'язків, відношень та рушійні сили функціонування, трансформації в сучасному геопросторі. На нашу думку, чинники впливу, що визначають процес формування монорозвитку суспільно-географічних систем доцільно класифікувати за такими критеріями: за ступенем впливу, за характером впливу, рівнем впливу і окремо виділяємо вплив глобалізації на всі групи чинників. (рис. 1.). Розглянемо більш детальніше кожен з них.

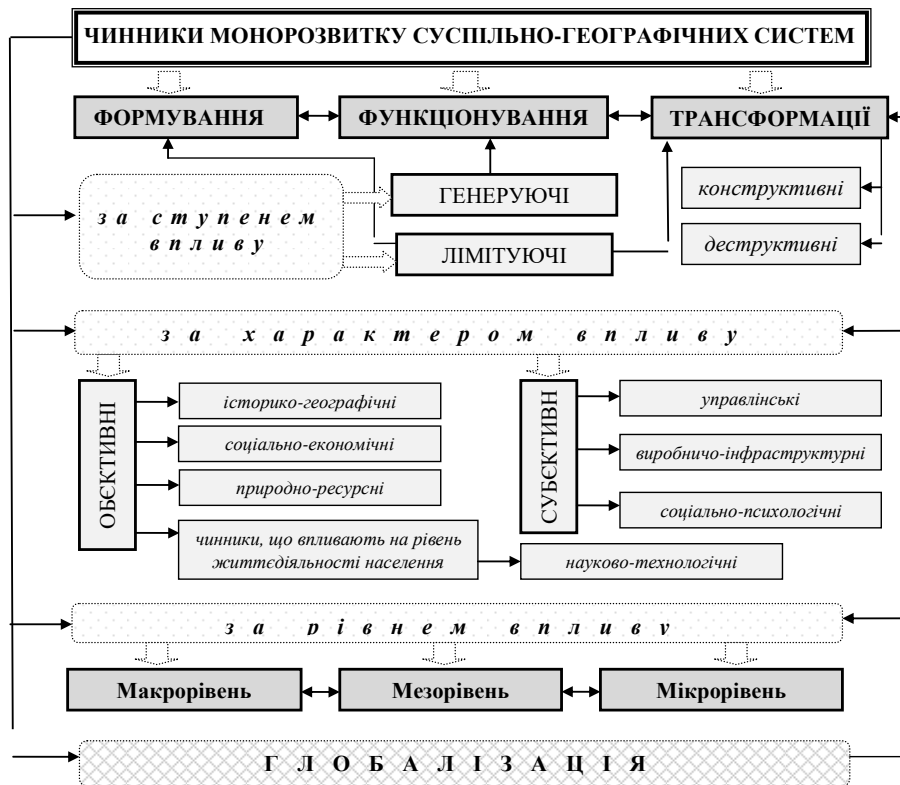

Рис. 1. Чинники впливу на монорозвиток територіальних суспільних систем

I. *За генезисом монорозвитку* суспільно-географічних систем всі чинники поділяються на чинники **формування** (генерують зародження територіальних моноутворень з властивими ознаками та відношеннями); **функціонування** (сприяють підтриманню рівноваги між елементами та компонентами територіальних моносистем, складовими життєдіяльності суспільства, визначають механізм їх стабільного існування на різних ієрархічних рівнях, забезпечуючи збереження їх унікальних властивостей); **трансформації**, що забезпечують адаптацію територіальних моносистем до мінливих умов суспільного середовища, визначають напрямки реструктуризації та пріоритетного розвитку, які в свою чергу поділяються на **конструктивні** чинники (динаміка монорозвитку свідчить про перспективу подальшого розвитку територіальної моносистеми) та **деструктивні** (динаміка монорозвитку свідчить про загрозу руйнування всієї моносистеми).

III. *За характером впливу* на монорозвиток територіальних суспільних моносистем передумови та чинники поділяються на дві групи: 1) група **об'єктивних** передумов та чинників, що складає базовий блок; 2) група **суб'єктивних** передумов та чинників, що складає допоміжний блок (табл. 1.).

Як бачимо з табл.1. базовий блок включає в себе групу об'єктивних передумов і чинників монорозвитку територіальної суспільної системи, які виступають основою її формування, життєзабезпечення та взаємозв'язку з навколишнім середовищем; рушійними силами, що суттєво впливають на процеси розвитку і функціонування моносистеми, структуру і її геопросторові межі; результатом ретроспективи формування та функціонування територіальної системи.

Таблиця 1.

Класифікація основних передумов та чинників розвитку територіальних моносистем за характером впливу

Групи передумов та чинників	Основні складові	Передумови	Чинники
ОБ'ЄКТИВНІ (базовий блок) безпосередньо впливають на рівень життєздатності та життєзабезпечення системи (визначають різні аспекти територіальних відмінностей в умовах життя населення)	системоутворюючі – історико-географічні, соціально-економічні	історія розвитку території; економіко-географічне положення; демографічні, етнічні, релігійні та інші відмінності; науковий і інноваційний потенціали; виробничий потенціал	поглиблення моноспеціалізації господарства; кадрове забезпечення, соціальна структура населення, зайнятість; рівень захворюваності, рівень злочинності, розвиток науки та інновацій; розвиток малого бізнесу; фінансові ресурси, інвестиції; посилення комплексності та масштабів виробництва; концентрація сил і засобів; раціональне розміщення виробництва і розселення; розвиток транспорту, зв'язку та будівельної інфраструктури
	природно-ресурсні	клімат; рельєф; геологічні умови; ґрунтовий покрив, екологічні умови	корисні копалини; водні ресурси; лісові ресурси; біологічні ресурси; рекреаційні ресурси; якість навколишнього середовища
	чинники, що впливають на рівень життєдіяльності населення	людський потенціал, потенціал соціальної сфери, науково-технологічний потенціал, потенціал майна і накопичення населення	доходи населення; платоспроможний попит; розвиток житлово-комунальної сфери; науковий потенціал, система освіти, забезпечення соціальних стандартів; розвиток торгівлі та сфери послуг; розвиток пасажирського транспорту і зв'язку
СУБ'ЄКТИВНІ (допоміжний блок), включає в себе передумови та чинники, які визначають своєрідні ціннісно-світоглядні установки системи	системоформуючі – управлінські	законодавче забезпечення, розвиток національного, регіонального управління та місцевого самоврядування, політичні фактори	державно-приватне партнерство, провідні бізнес-структури, бюджетно-податкова система, судово-правова система, наукове і кадрове забезпечення управління
	виробничо-інфраструктурні	наявність виробничої інфраструктури	транспорт і зв'язок, інформація та комунікація (ЗМІ, Internet), банківсько-кредитна система; біржі, ярмарки; страхова справа; консалтингове і проектне забезпечення; рекламна справа
	соціально-психологічні	історичні типи господарювання, глобалізація	культурний рівень соціуму, духовність і моральність, здоров'я і фізичний розвиток людини, соціальне партнерство, соціальна гармонія і справедливість, релігія, територіальна ідентичність, світоглядні установки

Розглянемо вплив конкретних соціально-економічних передумов та чинників на монорозвиток територіальних систем в сучасному геопросторі. Одним з найважливіших історико-географічних чинників монорозвитку є історія заселення території, що демонструє процес освоєння території і формування основних соціокультурних та психологічних характеристик

населення. Міграції виступають фактором, який сприяє поширенню, взаємопроникненню та часто міксації соціокультурних рис та визначає соціокультурну динаміку території. Зазначеними чинниками визначаються, в першу чергу, етнічний, конфесійний та національний склад населення. Такі якісні характеристики населення визначають систему цінностей та рід зайнятості населення, які протягом багатьох століть вкорінилися і становили основу територіальної ідентичності та самоідентифікації, унікальності будь-якої територіальної суспільної системи.

Крім того, до історико-географічних чинників слід віднести і *приналежність території до різних державних утворень* протягом певного історичного періоду, що неодмінно відбилося на формуванні соціокультурних рис території. Особливо важливим чинником виступають і *міжетнічні контакти*, які призводять до обміну духовними та матеріальними цінностями між сусідніми етносами, наслідком чого є взаємозбагачення їх культури. З процесом формування етнічного складу населення певної території нерозривно пов'язане і поширення різних релігій, які також виступають потужним чинником формування позатериторіальних суспільних моносистем, що характеризують їх соціокультурний та соціопсихологічний образ.

Також до базового блоку входять *соціально-економічні передумови* у вигляді досягнутого природно-ресурсного та господарського потенціалу, диверсифікації та комплексності економічної та соціальної сфери, наявних інфраструктурних, виробничих, фінансових та інших ресурсів, людського потенціалу, місцезнаходження, які багато в чому зумовлюють подальший розвиток та трансформацію моносистеми.

Системоутворюючою передумовою монорозвитку територіальної системи є *географічне положення території* – мікро-, мезо- і макро-. Воно виступає постійно діючим чинником соціально-економічних процесів, оскільки будь-яке суспільно-географічне явище чи процес має певну територіальну локалізацію. *Фізико-географічне положення* визначає значною мірою той географічний образ території, який формується в свідомості у вигляді певних асоціацій, що відображають найбільш загальні риси фізико-географічної унікальності даної території, що призводить до формування територіальної самоідентифікації. Вона значною мірою визначала особливості розселення та рід зайнятості населення. *Економіко-географічне положення* виражається у рівні ефективного використання розташування компонентів моносистеми, зокрема виробничої сфери, розвиненості та доступності до транспортної інфраструктури, забезпеченості та доступності до первинних енергетичних ресурсів, кліматичними умовами, наявності природної монополії на діяльність. Також географічне положення впливає на ефективність управління моносистемою, що відображається у здатності елементів моносистеми пристосуватися до свого просторового розміщення та у використанні існуючих переваг, що створює чинник. Географічне положення завжди пов'язувалося з її приуроченістю до певної господарської зони, що значною мірою вплинуло на риси культури і спосіб життя населення. *Геополітичне положення* на сучасному етапі визначається місцезнаходженням, що формує відповідну ідентифікацію населення як жителів України. Це відбивається на формуванні унікальних рис ментальності населення територіальної моносистеми, що значною мірою визначає особливості світогляду людей та проявляється в способі життя, побуту та господарювання, особливостях культури, звичаїв, традицій населення.

До групи об'єктивних соціально-економічних чинників відносимо також *демографічні чинники*, які визначають процеси відтворення населення, формування його кількісного та якісного складу.

Матеріальну базу в якості передумов розвитку територіальної моносистеми складають виробничий, інфраструктурний та природно-ресурсний потенціал території, створений у минулі часи, а компонентна територіальна структура цих потенціалів, їхній розподіл, комплексність господарства і розселення – територіально-функціональну структуру системи, визначають шляхи подальшого розвитку, їхню ефективність.

Природно-ресурсний потенціал є одним з найголовніших, що визначає на початкових етапах системоутворення моноспрямування системи, а у подальшому її компонентну та територіальну структуру. Природне середовище впливає на розвиток і функціонування системи, починаючи від рельєфу, геологічних умов, ґрунтового покриву, кліматичних і екологічних умов і закінчуючи викопними ресурсами [10, с.314] та визначає специфіку способу господарювання, зайнятості населення, традицій, звичаїв, ціннісних орієнтацій, поведінки людей, що неодмінно відбивається на формуванні самотності територіальної системи та формування базових територіальних моносистем, зокрема промислової, аграрної та рекреаційної.

У сучасних умовах обмеженість природних ресурсів, вичерпні можливості навколишнього середовища, нераціональне природокористування виступають лімітуючими чинниками ефективності функціонування територіальних моносистем. Відповідно, проявляється екодеструктивний вплив на монорозвиток системи, що проявляється в першу чергу на природних та трудових ресурсах, змінюючи потенціал для підвищення ефективності функціонування та управління моносистеми.

Найбільше вплив екологічного чинника проявляється при використанні природних ресурсів у господарській діяльності і як наслідок:

- зниження якості природних ресурсів в результаті забруднення навколишнього середовища;
- погіршення умов проживання населення, наслідком чого є зростання рівня захворюваності серед населення окремих регіонів, що відбивається на демографічній та соціально-економічній ситуації в регіоні.

Можна зробити висновок, що *екологічні умови та рівень екологічного стану моносистеми* передусім визначають рівень комфортності проживання населення на певній території, що впливає на рівень їх життєдіяльності.

На наш погляд, до базового блоку передумов і чинників монорозвитку територіальної системи також доцільно включити чинники, які впливають на *рівень життєдіяльності населення*, зокрема потенціал майна домашніх господарств і накопичень населення та потенціал соціальної інфраструктури.

Важливим чинником підвищення *людського потенціалу* є формування комплексу об'єктів соціальної сфери на основі досягнення державних, регіональних і місцевих стандартів забезпечення послугами освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, соціального обслуговування, комунального господарства. Крім того, необхідно сприяти розвитку сфери торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, пасажирського транспорту та інших видів обслуговування населення. Відповідно, нерівномірний розподіл природних ресурсів зумовлює їх поєднання із засобами праці з метою їх видобутку та переробки, що викликає освоєння нових районів і зрушення в розміщенні продуктивних сил.

Якщо раніше в нашій країні в основному розміщення виробництва формувало розселення людей, то в нових умовах господарювання визначальну роль в територіальній організації територіальних моносистем відіграє вже сформоване розселення, особливо кваліфіковані кадри, – центри ділової активності, науки, освіти і культури. *Освітньо-науковий та професійно-кваліфікаційний рівень* розвитку населення стають вирішальними передумовами темпів і якості соціально-економічного зростання, створення нової техніки, модернізації виробництва та соціальної сфери. Тому, в окрему групу доцільно виокремити *науково-технологічні чинники*, які впливають на трансформацію технологічної, компонентної та структурної організації господарської системи; зумовлюють створення інноваційних моноутворень (технологічних парків, науково-промислових парків, технополісів та ін.); сприяють розвитку інноваційної інфраструктури (наукових організацій як академічного, так і галузевого профілю, проектно-конструкторських організацій, закладів вищої освіти, науково-дослідні і дослідно-конструкторські підрозділи промислових підприємств та інші види організацій, які виконують науково-технічні роботи), зміцнюють змінюють спосіб життя населення через зміни в структурі зайнятості, кваліфіковану інтелектуальну базу моносистеми. Відповідно, науково-освітній технологічний потенціал територіальної системи, є результатом провадження інноваційної державної та регіональної політики та представлений широким спектром організацій, які здійснюють функціональне забезпечення інноваційних процесів в межах моносистеми.

Суб'єктивні передумови та чинники складають допоміжний блок монорозвитку територіальних систем, що включає в себе управлінські, виробничо-інфраструктурні та соціально-психологічні, які визначають своєрідні ціннісно-світоглядні установки системи.

Управлінські чинники забезпечують виконання завдань державної та регіональної політики територіальної моносистеми на різних організаційно-управлінських рівнях. Вони запобігають хаотичному перебігу суспільно-процесів та спрямовують їх в певному напрямку.

До виробничо-інфраструктурних чинників слід віднести – виробничу інфраструктуру, транспорт і зв'язок, комплекс засобів масової інформації та комунікації (роль якого як четвертої влади динамічно посилюється), банківсько-кредитну систему; біржі, ярмарки; страхову справу; консалтингове і проектне забезпечення; рекламну діяльність.

Соціально-психологічні чинники протягом тривалого періоду визначають ціннісні пріоритети представників різних суспільних груп; специфічні риси господарювання, державного устрою, форми власності; здоров'я і фізичний розвиток особистості; культурний рівень соціуму, етнокультурні традиції; духовність і моральність, соціальне партнерство, соціальну гармонію і справедливість; релігійні та конфесійні уподобання; територіальну ідентичність, світоглядні установки тощо. Вони стають вирішальним чинником у формуванні рекреаційної моносистеми, зокрема її сегментів – релігійного, паломницького, етно-культурного та інших.

Потужним фактором формування соціокультурної ситуації на певній території виступають міграції, зокрема зовнішні міграції помітно впливають на формування етнічної палітри територіальної системи, а внутрішні – на перерозподіл сільського та міського населення, що відрізняються способом життя, ціннісними орієнтирами тощо. Відповідно, міграційні процеси ведуть за собою сприйняття мігрантами нових культурних стереотипів та моделей поведінки, світосприйняття.

VI. За рівнем впливу на суспільно-географічні системи слід виділяти чинники монорозвитку макро-, мезо-, макрорівнів та чинники впливу на особистість (індивідуальні).

Потужним фактором монорозвитку суспільно-географічних систем макрорівня виступає *глобалізація*, що є продуктом інтернаціоналізації та розглядається як процес поступового перетворення різноманітного світового соціального простору в єдину глобальну систему, в якій вільно переміщуються інформаційні потоки, ідеї, послуги, стандарти поведінки й моди, видозмінюючи світоуявлення, діяльність соціальних інститутів, спільнот та індивідів, механізми їх взаємодії [8, с.3]. Цей фактор підсилюється впливом процесів технологізації та інформатизації суспільства, відповідно відбивається на рисах населення, оскільки призводить до зміни в структурі зайнятості населення, соціальному складі та, навіть, мисленні сучасної людини. Ці цінності, вкорінюючись в суспільній свідомості, трансформують традиційні культурні стереотипи, норми поведінки людей, що склалися історично.

В той же час на мезо- та мікрорівні зростає вплив ендогенних детермінантів монорозвитку (регіонального та місцевого), що проявляється у використанні природно-, демо- та соціально-економічних потенціалів територіальної системи, що призводить до формування базових територіальних систем монорозвитку (промислової, аграрної та рекреаційної). Як приклад, можна виокремити основні ендогенні (внутрішні) чинники формування та функціонування рекреаційної моно системи, де в першу чергу виділяються: матеріально-технічні – інфраструктурне й технічне забезпечення засобів розміщення, транспорту, закладів харчування, санаторно-курортного господарства, роздрібно-торгівлі, сезонність, сприяння розвитку місцевим ремеслам і творчим етноколективам, активність суб'єктів туристичного бізнесу, зростання інформованості споживачів і зміна їх уподобань, підвищення значущості засобів масової інформації в рекламі і просуванні культурно-масових заходів та цільових етнофестивальних турів, забезпеченість кваліфікованими кадрами, зростання ролі координації діяльності в сфері туризму і культури [7; 9, с.8;]. До екзогенних (зовнішніх) чинників, що впливають на рекреаційну моносистему, через зміни в житті суспільства, відносять – природно-географічні, культурно-історико, етногеографічні, економіко- і соціально-географічні, демографічні, інформаційні та інтеграційні (глобалізація і принципи збереження етнокультурного розмаїття), політико-правові, екологічні [9, с.8]. Тобто, зміни у зовнішньому середовищі ведуть до зміни елементів територіальної моносистеми, а розвиток територіальної суспільної моносистеми, в свою чергу, впливає на зміну зовнішнього середовища. Екзогенні чинники виникають внаслідок процесів глобалізації, європейської інтеграції, стану економіки, міграції населення, системних трансформацій, політичної ситуації, національної соціально-економічної та регіональної політики, конкурентоспроможності сусідніх регіонів, надзвичайних геопримордних ситуацій тощо. Екзогенні чинники в певній мірі сприяють розвитку та інноваційній трансформації ендогенних ресурсів територіальної моносистеми. При цьому всі зміни, що відбуваються (в територіальній моносистемі або зовнішньому середовищі), сприяють появі нових (емерджентних), не властивих окремим елементам системи чи макросередовища, властивостей.

Загальні висновки. В статті наведено класифікацію чинників, передумов та умов монорозвитку територіальних суспільних систем, що найзмстовніше відображають ступінь впливу на становлення і функціонування моно розвитку та виступає методичним інструментом для виявлення тенденцій та визначення основних напрямків її вдосконалення, стимулювання та регулювання (стартових або вихідних позицій, можливостей в перспективному періоді). Визначено, що більшість чинників виступають в якості передумов монорозвитку територіальних систем різного

ієрархічного рівня, проте їх вплив відносно слабший, зокрема загальні умови їх розвитку: клімат, рельєф, геологічні умови та інші. Як бачимо, на формування територіальних моносистем може впливати або один об'єктивний чинник або ціла група як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників. При цьому, в залежності від видів локальних моноутворень одні й ті ж самі чинники та передумови, можуть виступати в одному випадку як об'єктивні, а в іншому – як суб'єктивні. Об'єктивні чинники монорозвитку територіальної системи виступають системоутворюючими чинниками та безпосередньо впливають на рівень життєздатності та життєзабезпечення моносистеми та її підсистем, визначають відмінності передумов монорозвитку територіальної системи, що проявляється в територіально-компонентному та територіально-функціональному аспектах монорозвитку її базових систем, базуючись на соціально-економічному, природно-ресурсному та демографічному потенціалах територіальної системи. При цьому, визначальними на сучасному етапі стали інтелектуальний ресурс (єдиний поновлюваний) та раціональний соціальний устрій суспільства, які зумовлюють розвиток освітньо-наукового потенціалу, потенціалу інноваційного виробництва, а також удосконалюють працересурсний потенціал – підвищують якість трудових ресурсів (професійна кваліфікація, рівень здоров'я), їх прогресивну зайнятість, що призводить до конструктивної трансформації територіальної моносистеми.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що розроблена класифікація чинників, передумов та умов монорозвитку територіальних суспільних систем з виділенням базового та допоміжного блоку, системоутворюючих та системоформуючих передумов і чинників є методологічною базою для дослідження особливостей формування, функціонування та трансформації просторових структур в сучасному геопросторі.

Список використаних джерел:

1. Джаман М. А. Экономическое пространство как территориальная организация общества (теоретико-методологический аспект) / М. А. Джаман // Научный вестник Ужгородского университета. Серия Экономика. 2017. – Выпуск 1 (49). Т. 2. – С. 19-26
2. Лаппо Г. М. География городов / Г. М. Лаппо – М. : Мысль, 1971.
3. Лаппо Г. М. Города на пути в будущее / Г. М. Лаппо – М. : Мысль, 1987. – 236 с.
4. Леш А. Географическое размещение хозяйства: Пер. с англ. / А. Леш – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1959. – 456 с.
5. Любіцева О. О. Ринк туристичних послуг (геопросторові аспекти) / О. О. Любіцева. – К.: «Альтерпрес», 2002. – 436 с.
6. Маруняк Є. О. Соціально-економічний простір (методологія геопросторових досліджень та практика планування) : автореф. дис. ... д-ра геогр. наук : 11.00.02 / Маруняк Євгенія Олександрівна ; НАН України, Ін-т географії. – Київ, 2016. – 42 с.
7. Мезенцев К. Оцінка впливу чинників розвитку туристично-рекреаційної діяльності в Харківській області / К. Мезенцев, І. Скриль. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.academia.edu/2548349>
8. Суховерха Ю. В. Адаптація як інструмент впливу на підприємства: теоретичний аспект / Ю. В. Суховерха. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/298.pdf>
9. Топорницька М. Я. Територіальна організація етнофестивального туризму Львівської області : автореферат дис. ... канд. геогр. наук / М. Я. Топорницька – Чернівці, 2015. – 24 с.
10. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії : підручник / О. І. Шаблій – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
11. Chandler T. Four Thousand Years of Urban Growth: An Historical Census. Lewiston / T. Chandler // NY : Edwin Mellen Press, 1987.
12. Merton R. K. Social theory and social structure / R. K. Merton. – Glencoe, 1957. – P. 33-34.
13. Mitscherlich A. Die Unwirtlichkeit unserer Städte. Frankfurt am Main / A. Mitscherlich // GS VII, 1965. – S. 515-624.

References:

1. Dzhaman M. A. E'konomicheskoe prostranstvo kak territorial'naya organizatsiya obshhestva (teoretiko-metodologicheskij aspekt) / M. A. Dzhaman // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia Ekonomika. – Vypusk 1 (49). T. 2. – S. 19-26
2. Lappo G. M. Geografiya gorodov / G. M. Lappo – M. : My'sl', 1971.
3. Lappo G. M. Goroda na puti v budushhee / G. M. Lappo – M. : My'sl', 1987. – 236 s.
4. Lesh A. Geograficheskoe razmeshhenie khozyajstva: Per. s angl. / A. Lesh – M. : Izd-vo inostr. lit-ry', 1959. – 456 s.
5. Liubitseva O. O. Rynok turystychnykh poslug (heoprostorovi aspekty) / O. O. Liubitseva. – K.: «Alterpres», 2002. – 436 s.
6. Maruniak Ye. O. Sotsialno-ekonomichnyi prostir (metodolohiia heoprostorovykh doslidzhen ta praktyka planuvannia) : avtoref. dys. ... d-ra heohr. nauk : 11.00.02 / Maruniak Yevheniia Oleksandrivna ; NAN Ukrainy, In-t heohrafi. - Kyiv, 2016. - 42 s.
7. Mezentsev K. Otsinka vplyvu chynnykiv rozvytku turystychno-rekreatsiinoi diialnosti v Kharkivskii oblasti / K. Mezentsev, I. Skryl. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.academia.edu/2548349>
8. Sukhoverkha Yu. V. Adaptatsiia yak instrument vplyvu na pidpriemstva: teoretychnyi aspekt / Yu. V. Sukhoverkha. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/298.pdf>
9. Topornyt'ska M. Ya. Terytorialna orhanizatsiia etnofestyvalnoho turyzmu Lvivskoi oblasti : avtoreferat dys. ... kand. heohr. nauk / M. Ya. Topornyt'ska – Chernivtsi, 2015. – 24 s.
10. Shablii O. I. Osnovy zahalnoi suspilnoi heohrafi: pidruchnyk / O. I. Shablii – Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU im. Ivana Franka, 2003. – 444 s.
11. Chandler T. Four Thousand Years of Urban Growth: An Historical Census. Lewiston / T. Chandler // NY: Edwin Mellen Press, 1987.
12. Merton R. K. Social theory and social structure / R. K. Merton. – Glencoe, 1957. – P. 33-34.
13. Mitscherlich A. Die Unwirtlichkeit unserer Städte. Frankfurt am Main / A. Mitscherlich // GS VII, 1965. – S. 515-624.